

JON GOLSUORSINING “ADABIYOTDA XARAKTER YARATISH” ASARI BADIY VA FALSAFIY XUSUSIYATLARI

Abror Samad o‘g‘li Ismatov

Bobur Yangiboy o‘g‘li Hakimov

Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika instituti

ANNOTATSIYA

Badiiy tafakkur orqali borliq ranglarini uqish va o‘qish usul va uslublari behisob. Bu borada Yevropa adabiyotshunoslarining tadqiqotlari e‘tiborga sazovor. Badiiy g‘oya yaratish jarayonida muallifning tip, xarakter va obrazning paradigmatic imkoniyatlaridan foydalanish mahorati hermenevtik sharoitni to‘g‘ri belgilash imkoniyatini yaratib, bu hodisa ko‘plab tadqiqotlarning markazida turgan.

Kalit so‘zlar: adabiyot, Yevropa, sanoq, sahna, Gamlet, Shekspir.

KIRISH

Jon Golsuorsining “Adabiyotda xarakter yaratish” deb nomlangan asarida hermenevtik sharoit vositasida adabiy obrazning individual qirralarini tushunish tamoyillari ko‘rsatib berilgan. Asarda Shekspir, Servantes, Dyuma asarlari misolida ijodkorning xarakter yaratish imkoniyatlari ochib berilar ekan tadqiqotchi, inson ichki va tashqi qiyofasini yaratishning poetik tamoyillarini shakllantirish borasida e‘tiborli fikrlarini bildiradi. U yozadi: «Biografda (bu o‘rinda ijodkor “biograf” nomi bilan yuritilgan) bizni hammadan ortiq qoyil qoldiradigan narsa – uning g‘ayratidir; u zo‘r g‘ayrat bilan tarix qo‘rg‘onlaridan juda katta qimmatga ega bo‘lgan mayda - chuydalarni kavlab oladi. Bu mayda - chuydalar esa skeletga yopishtirilganda esa obraz yaraladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Qahramonning qayta yaratilgan obrazi hamisha u yoki bu darajada biograf shaxsiyatining ranglariga bo‘yalgan bo‘ladi. Ammo biograf shaxsiyatining ranglari qahramonning tabiiy ranglarini qancha kam o‘zgartirsa, erishilgan natija shuncha yuksak bo‘ladi. Biografning vazifasi allaqachon mavjud bo‘lgan skeletga jism va qon ato qilishdir. Biograf o‘z qahramonining oyog‘ini maymoqroq qo‘yishi, uni uch - to‘rtta tishidan mahrum qilishi, umurtqasini sal egikroq qilib qo‘yishi mumkin, biroq u qahramonning asosiy shakl - shamoyilini saqlab qolishga majbur. O‘zining ishida u faktlardan

tashkil topgan allanechuk ustunga tayanadi va uning bu ishi badiiy adabiyotda xarakter yaratishdan ko'ra tasviriy san'atdagi portret yaratishga yaqinroq turadi. Shunday qilib, biograf skeletni yorug' dunyoga olib chiqadi, uni artib changlardan tozalaydi, derazasi shamolga qaragan ustaxonasiga qo'yadi. Shundan keyin uni muskul, go'sht, pay va teri bilan qoplashga kirishadi, bu ish bitganidan keyin esa, o'zining estetik tuyg'usiga yoki odob tuyg'usiga tayanib uni kiyintiradi. Tabiiyki, estetik tuyg'u bilan odob tuyg'usi hamma vaqt ham aynan bir narsa bo'lavermaydi. Tikuvchi sifatidagi o'z xulosalarini u son - sanoqsiz hujjatlardan yoxud bu hujjatlarning mavjud emasligidan keltirib chiqaradi va anglash qiyin emaski, uning xizmatida ong osti tuyg'usiga qaraganda onglilik beqiyos darajada katta rol o'ynaydi. Biograf bilan romannavis o'rtasidagi ikkinchi muhim tafovut ayni ana shu holda ko'rinadi. Biograf boshidan oxirigacha qilayotgan ishini ongi bilan nazorat qilib boradi, romannavis (ya'ni romantik) ongli ravishda o'zini ong osti tuyg'usining chaqinlari ixtiyoriga topshiradi».

Sahna yozuvchilarni individual shaxslardan ko'ra ko'proq tiplar yaratishga da'vat qiladi. Ehtimolki, bu qoidadan eng favqulodda istisno - Folstafdir. Bu ajoyib qariya, osiy banda biz uchun alohida olingan bir inson, xolos, biz uni inson tabiatining hech qaysi qirrasini bilan bog'lamaymiz. Holbuki, Lirni o'ta jazavadorlik bilan, Otelloni rashk bilan, ledi Makbetni kuchli iroda va narsalarning farqiga bormaslik bilan, Gamletni esa xayolparastlik va dudmallik bilan bog'laymiz. Folstaf ko'p jihatdan roman obraziga o'xshab ketadi. Shekspir uni yaratar ekan, o'z ijod parisiga ulkan erk bergan va bu bilan yurakdan lazzatlangan, uning lazzati esa juz'iy o'zgarishlar bilan bizga ham o'tgan. Bu o'rinda u to'la ravishda ong osti tuyg'usiga bo'ysungan: yo'naltiruvchi fikr yo'q yoki u ko'zimizdan yashirin.

Gamletning tipikligi insonda shubha tug'diradi. Adabiy an'ana uchun u Don Kixotning ziddi deb hisoblanadi: biri xayolparast, ikkinchisi sarishta ritsar, biri - fikr odami, ikkinchisi - harakat kishisi. Ammo bunday qulay qarama-qarshi qo'yishni dramaning matni ko'tara olarmikan? Gamlet shunday bir obrazdirki, unda dramaturg xuddi romannavisga o'xshab o'zini devonavash bir tarzda introspektiv metod quchog'iga tashlaydi, u salkam to'laligicha ong osti tuyg'usiga tobe bo'ladi, u esa muallifni lahzalik kayfiyatini ifoda qilishga xizmat qiladi.

Biografik qissa poetikasi va mundariyasi xususida yozar ekan, Irving Stoun quyidagi misralarni qalamga oladi: Agar istiora yordamida fikrimizni bildirmoq istasak, bu janrning asarlari aysbergga o'xshagan tarzda qurilmog'i shart ya'ni uning o'ndan bir qismi adabiyot ummonining sathida, o'ndan to'qqiz qismi esa suv ostida

bo'lmog'i kerak. Agar muallif qog'ozga tushirganiga qaraganda dilida o'n barobar ko'proq narsa bilmasa, uning kitobi bag'oyat bemaza bo'lib bo'lib chiqadi,¹ negaki u qog'ozga tushirmay qoldirgan o'ndan to'qqiz qism yaxlit va bir butun asar yaratish imkoniyatini beradi, unga muayyan xushbo'y hid bag'ishlaydi. Ayni ilg'ab olish mumkin bo'lgan shu hid kitobxonning o'zini erkin va yengil his qilishga majbur qildi. Irving Stoun ikkinchi bir o'rinda biografik qissa yozish tamoyillarini shakllantirar ekan, quyidagilarni o'zi uchun qoida qilib belgilaydi:

1. Voqealar tasvirida dramatik ruhni kuchaytir.
2. Dialoglar ko'p bo'lsin.
3. Hamma ishtirokchi shaxslarni jonlantir.
4. Latifa va hazil – mutoyibadan keng foydalan.

Yana shu o'rinda o'zi uchun "Mangu xotin" kitobini yozish jarayonida 62 moddali talab ishlab chiqqanini yozadi. Yuqoridagi qoida hamda kitob yozish uchun belgilangan moddalar badiiy asarda muallif qo'llayotgan psixologik maneraning nazariy asoslarini yaratar ekan, ikkinchi bir tomondan ularda o'quvchi anglashi zarur bo'lgan asar g'oyasining skeletiga ishora ham mavjud. Agar realist voqealarni hikoya qilib bersa, modern san'atkor voqealarni qanday hikoya qilib berayotganini hikoya qilib beradi.² Modernizmdan keyingi davr san'atkori ortiq voqealarni hikoya qilmaydi, balki ulardan parchalar keltiradi xolos.³

Yozuvchi yaratgan asar individual shaxs ichki dunyosining aksi ekanligini ta'kidlar ekan Aleksandr Genis yozadi: "So'nggi yillarda o'qib chiqqanlarim orasida eng yaxshilarini ajratar ekanman, dastavval Kafka kundaliklarining to'la nashrini, Shvarsning "Telefon kitobi"ni eslayman, lekin ulardan ham avval Oleshaning "Vidolashuv kitobi" degan ajnabiy asarini tilga olishni istar edim.

Unda adib syujetning mustahkam istehkomidan o'zini xolos etib, shunday bir erkni janr uchun yo'l ochadiki, bu janr poeziya bilan nasr o'rtasidagi, hujjat bilan to'qima, falsafa bilan avtobiografiya, aktuallik bilan mangulik o'rtasidagi chegaraga xotima berishga qodirdir. Bunday "qorishiq" adabiyot, zotdor arab arg'umog'iday qonining tozaligi bilan, begona narsa aralashmagani bilan ajralib turadi.

Uni na o'z so'zlaring bilan aytib berib bo'ladi, na boshqa san'at tiliga ko'chirish mumkin. O'z qobig'iga o'ralib olgan so'z san'ati o'z bag'rida shunday bir noyob narsani asrab qoladiki, bu narsani qalbakilashtirib bo'lmaydi. U dastxatga o'xshash betakror adib ovozi. Hamma narsadan ham ko'ra bizga shu ovoz qadrli, bugun bizni ko'proq asarning noyoblighi emas, balki ijodkor shaxsining noyoblighi hayajonga soladi.⁴

Eng barkamol muxtasarlik, matnning eng oliy darajada ma'nodorligi- uslubiy vosita emas, konstruktiv usuldir. Bu g'arb hikmatlariga xos muxtasarlik emas - g'arb hikmatlarida ko'p so'zlar bilan mumkin bo'lgan fikrni kam so'zlar bilan aytishadi. Bu - yaponlarning tankasi va kokkusining muxtasarligidirki, unda olam haqidagi tasavvur berilmaydi, balki olamning o'zi yangidan yaratiladi- qo'yiladi. Mendelshtam o'z zamonasi uchun hayron qolarlik darajadagi ziyraklik bilan shunday yozgan edi: "Atomistik san'atning sevimli shakli bo'lmish tanka miniatyuraday emas, unda ko'lam yo'q, chunki unda harakat yo'q. U dunyoga hech qanday munosabatda bo'lmaydi, chunki uning o'zi dunyodir". Sharq she'riyati voqelikni ko'z o'ngimizda mana men degandek yaqqol ko'rsatib beradi va uni bir lahzada idrok etishga imkon beradi. Mohiyatan bu she'riyat zabonsiz ish tutishni o'rganib olgan.⁵

Sharq she'riyatida begona voqeliklar uchun ramziy narsalar yo'q. Tevarak atrofdagi buyumlardan olingan tabiiy taassurot istioralar ummoniga cho'mib yo'q bo'lib ketmaydi. Aksincha, buyuk shoirning nigohi ostida yiriklashadi, uyushadi. Bir narsa boshqa narsa bilan taqqoslanmaydi. Balki ular natyumortdagidek yonma- yon turadilar. Ularni sababiy - natijaviy aloqalar emas, assotsiativ aloqalar birlashtirib turadi, bu esa she'rga "yelpig'ich kabi ochilishga" imkon beradi. So'zlar yana qaytadan buyumga aylanib qoladi - she'rda bu buyumlar dekoratsiyaday xizmat qiladi. Istiora buyumni so'zga aylantirish, so'zni esa ramzga aylantirishdir. Ammo Sharq she'riyatida buyum so'zga aylantirilmaydi, u ham g'oya, ham istiora, ham ramz sifatida xizmat qiladi. Istioralar she'riyatda dunyoni bir - biriga bog'laydi. Buyumlar va tuyg'ular o'rtasida so'z bilan ifoda qilib bo'lmaydigan aloqani faqat shunday belgilay olishi mumkin. Shoir tilga ko'chmagan narsa haqida gapirmaydi, balki ifodalab bo'lmaydigan narsani tilga olmay shunday qoldiradi-yu, faqat unga ishora qiladi, xolos.

XULOSA

Amerika sinologi Stiven Ouen G'arbda Sharq estetikasining eng yaxshi talqinchilaridan biri hisoblanadi. U yozadi: "Xitoy she'riyati derazaga o'xshaydi - olisdan qorong'i ko'rinadi, yaqindan esa yorishib ketadi. Xitoy she'riyatining qahramonlari- tovushlar va soyalardir. Ular bizni shoirning "g'oyib bo'lgan manbasi" sari yetaklaydilar." O'z davrida Platon yo'qlikdan borliqqa o'tishni tug'diradigan hamma narsani ijod deb atagan edi. Ijod nafaqat borliqni yaratadi, tug'diradi, balki yangi borliqni yaratishni ham kashf qiladi.

Badiiy tafakkur yangi poetik ranglar orqali dunyoni kashf qilish, binobarin, yangi dunyoni yaratish demakdir. Biroq uni uqish va o‘qish uchun xam alohida tayyorganlik zarur.

REFERENCES

1. Stoun Irvin. Biografik qissa haqida // Jahon adiblari adabiyot haqida- T:Ma’naviyat 2010. 100- bet
2. Stoun Irvin. Biografik qissa haqida // Jahon adiblari adabiyot haqida- T: Ma’naviyat 2010. 105- bet
3. Genis Aleksandr. Qalb fotografiyasi// Jahon adiblari adabiyot haqida- T: Ma’naviyat 2010. 116- bet
4. Genis Aleksandr. Qalb fotografiyasi// Jahon adiblari adabiyot haqida- T:Ma’naviyat 2010. 116- bet
5. Genis Aleksandr. Qalb fotografiyasi// Jahon adiblari adabiyot haqida- T: Ma’naviyat 2010. 125- bet
6. Genis Aleksandr. Qalb fotografiyasi// Jahon adiblari adabiyot haqida- T: Ma’naviyat 2010. 125- bet

